

KRIG

DET HUMANISTISKE FAKULTET
AARHUS UNIVERSITET

GRATIS

Indhold

■ Et billede - er ikke kun et billede 4

11. september sank USA i knæ, men der er sejr og genopstandelse i billederne fra Ground Zero.

■ Når ære dræber 8

Sagaen om Gisle Sursøn fortæller, at Gisles sidste hug med sværdet ikke var mindre kraftigt end de andre.

■ Viljen til et normalt liv – er større end trangen til hævn 12

Under krigen i Bosnien fordrev bosniske kroater i det vestlige Bosnien-Hercegovina systematisk de bosniske muslimer. Kvinder og børn blev deporteret og samlet i små områder.

■ Myten om den ædle kriger 16

Da beretninger og billeder af nyere massegrave i Eks-Jugoslavien dukkede op i verdenspressen i midten af 90'erne, var der ikke tale om noget særligt moderne fænomen.

■ Europæere er fra Venus 20

Lektor Jan Ifversen følger tæt den intellektuelle og politiske debat om Irak-krigen, fordi den er et symptom på forholdet mellem USA og Europa.

■ Besættelsen hører aldrig op 24

Da den borgerlige regering annoncerede for offentligheden, at danske Jenser skulle i krig i Irak, blev besættelsen som så ofte før hevet frem og støvet af.

■ Er Vesten hinsides krigen? 28

Civiliserede borgere går til fodboldkamp om søndagen og forvandler sig pludselig til frådende vilde hooligans.

■ Vold eller dialog? 32

Da kongesønnen Hektor i 22. sang i Iliaden står foran tvekampen med den rapfodede Achilleus, overvejer han et øjeblik med sænkede våben at tale med Achilleus. Volden er ikke den eneste udvej.

■ Kunsten skjulte krigens gru 36

Ikke mange frie mænd i oldtidens Grækenland har levet et helt liv uden at deltage i kamp. Krig, død, rædsel, angst og lemlæstelse var en del af livet.

■ Film er moderne krigsførelse 40

*Tusindvis af tyskere så filmselskabet UFA's *Wochenschauen* i biografernes mørke i tiden mellem 1. og 2. Verdenskrig.*

Tekst: Lars Fahrendorff
Redaktion og layout: Svend Aage
Mogensen og Lars Fahrendorff
Korrektur: Marianne Ester Nielsen

Det Humanistiske Fakultet

Aarhus Universitet

Jens Chr. Skous Vej 3

8000 Århus C

E-post: hum@au.dk

Web: www.hum.au.dk

ISBN 87-91234-30-1

Tryk: PE Offset, Varde

Bogen er uddelt gratis på århusianske
museer, på universitetet og gennem andre
af Aarhus Universitets samarbejdspartnere.

Bogen kan downloades fra

www.hum.au.dk/fak/formidling

Forord

”Krig har det med at skabe utilsigtede virkninger, mere end noget andet. Ofte ønsker man at opnå freden ved at gå i krig, men for det meste sker der det modsatte: Krig skaber bare andre krige”

Citatet er taget fra denne bogs interview med forskningsrådsprofessor Helle Vandkilde. Det handler om forhistorisk tid, altså for meget længe siden. Men er det ikke som om, at vi genkender det? Kunne det ikke lige så godt handle om Irak-krigen eller andre nutidige krige?

Mit svar er jo. Humanistisk forskning er en odysse i den menneskeskabte verden - fra stenalder til det hyperkomplekse samfund. Og ligesom Odysseus blev klogere på sig selv af at rejse ud i det fremmede, giver den humanistiske forsknings opdagelsesrejser ind i fortiden og fremmede eller nye kulturer vores nutidige samfund en bedre mulighed for at forstå os selv.

Humaniora handler om at forstå hvorfor mennesker gør, som de gør, siger som de siger, tænker som de tænker - til alle tider. Og forskningen viser os ofte, at mennesket ikke har forandret sig stort siden vi gik rundt som jægere og samlere på istidssletterne eller sad under oliventræerne i oldtidens Grækenland og diskuterede politik. På den måde vil humanistisk forskning altid bære bud til nutiden.

Forskningen bliver for alvor værdifuld for samfundet, når vi formår at give den videre og sætte den ind i en aktuel sammenhæng. Derfor er forskningsformidling en naturlig del af fakultetets opgaver.

Foto: Torben Nielsen

Dekan Bodil Due

Tidens mange billeder af ufred, krig og terror fra mange dele af verden gør indtryk på de fleste og skaber et behov for at blive fortolket og forstået.

Vi satte os derfor den opgave at samle nogle eksempler på de forskningsområder, som på en eller anden måde berører temaet 'krig'. Fra antikkens græske bystater til Eks-Jugoslavien, terrorangrebet på New York og Irak-krigen.

Vi har valgt at denne bog skal være gratis, og vi vil prøve nye måder at dele den ud på. På den måde regner vi med at nå ud til flere - og ud til mennesker, som kun kender universitetet anno 2005 udefra.

Samtidig udsender fakultetet også et hæfte med en oversigt over alle årets formidlingsaktiviteter.

Både hæftet og denne bog kan downloades fra nettet på adressen

www.hum.au.dk/fak/formidling/

*Bodil Due
Dekan*

August 2005

Et billede

- er ikke kun et billede

■ Alt fra overvågningskameraer til turister og professionelle fotografer tog billeder af terror-angrebet på New York 11. september 2001. Det kom der mange fascinerende og foruroligende smukke billeder ud af. Mange af dem er blevet en del af den politiske legitimering af krigen mod terror, siger lektor i kunsthistorie Lars Kiel Bertelsen.

På Kunsthistorie arbejder forskerne ikke bare med de gamle, men også de helt nye billeder.

Derfor tog lektor Lars Kiel Bertelsen og en kollega med det samme fat på billederne fra 11. september, da støvet havde lagt sig

over Ground Zero.

–Angrebet på World Trade Center er sandsynligvis en af de mest gennemfotograferede begivenheder nogensinde.

Terroristerne havde udvalgt sig et mål, der sikrede dem

optimal synlighed. De vidste, at verdens øjne hvilede på de to tårne nat og dag, og det var sikkert dét, der fik den kendte komponist Karlheinz Stockhausen til at udbryde, at angrebet var ”verdens største kunstværk”. Det var naturligtvis

en upassende bemærkning, men ikke helt usand, siger Lars Kiel Bertelsen.

Overvågningskameraer, turister og professionelle fotografer indfangede det hele: Eksplosioner, murbrokker og folk på flugt fra enorme støvskyer. Og alligevel er billederne ikke dækkende. For ifølge Lars Kiel Bertelsen er der et gennemgående træk ved mange af de billeder, som siden er blevet gentaget i pressen.

–Det paradoksale ved mange af billederne er, at de er sejrsbilleder midt i nederlaget, siger Lars Kiel Bertelsen.

–Hvor er nederlaget? Fotograferne er ikke kommet tæt på døden. I stedet er ruinen blevet en metafor for alle de anonyme ansigter, der forsvandt. Rædslerne er pakket ind i æstetisk hellighed, ligesom de rædselsslagne mennesker, der sprang ud

Shannon Stapleton: Offer nummer 00001 (brandkorpsets præst Father Symon Judge) bæres ud af ruinerne efter WTC, 11. sept. 2001. Stapletons billede trækker på et kendt motiv i kristen kunst, mener Lars Kiel Berthelsen. Øv. t.h.: Caravaggio: The Entombment, 1602-03, Vatikanet. Ned. t.h.: Pietro Perugino: Pietà. 1494-95, Uffizierne, Firenze.

af de brændende tårne, blev beskrevet med den poetiske omskrivning "sommerfugle" i den amerikanske presse.

Nederlaget der forsvandt

Når verdens to højeste skyskrabere braser sammen med over 3000 mennesker indenfor og midt i verdens største by i arbejdstiden, så vil der være masser af situationer præget af rædsel, angst og nederlag. Men det er der stort set ikke taget billeder af. Eller måske har vi blot ikke fået dem at se.

–I stedet ser vi udmattede, heroiske redningsfolk, der hjælper medmennesker

i nød. Eller overlevende, der klarede den og slap ud, inden det hele brast. Mange af de billeder, som siden er blevet gentaget i verdenspressen, på tv og på internettet, er stærkt symbolladede billeder, der udtrykker viljen til overlevelse, forklarer Lars Kiel Bertelsen.

Han fremhæver et meget brugt billede af fotografen Shannon Stapleton. Billedet viser en gruppe brændmænd, der bærer liget af brandkorpsets præst Symon Judge ud af ruinerne.

Genopstandelse

–Fotografiet er med sit valg af motiv,

Tom Franklin: Firemen raising Flag, September 13, 2001. Tom Franklins fotografi er i dag foreviget i voks på Madame Tussauds Voksmuseum i London. Her ses voksmodellerne. Foto: Scanpix

Joe Rosenthal: US Marines raising the American Flag on Iwo Jima, Febr. 23, 1945. Scanpix.

sit udsnit af virkeligheden, altid en form for manipulation af virkeligheden og betragteren. Ofte giver fotografiet sig ud for at være – og opleves som – ren dokumentation, men er det sjældent. Og det er folk ikke altid bevidste om. Tilsyneladende rent dokumentariske fotos som billederne fra 11. september kan være fulde af symboler, som påvirker os følelsesmæssigt stærkt, siger Lars Kiel Bertelsen.

Kunsthistorikere bruger udtrykket "visuel retorik" til at beskrive den måde, billeder udtrykker sig på. I fotografierne fra 11. september handler retorikken blandt andet om, at billederne bevidst eller ubevidst henviser til eller ligefrem "citerer" andre, ældre billeder.

Den kristne tanke om genopstandelsen ligger som en skjult symbolik i mange af billederne, mener Lars Kiel Bertelsen.

Stapleton-billedet af brandmændene, der

bærer den døde præst ud af ruinerne, giver stærke associationer til kunsthistoriens utallige malede fremstillinger af Jesu døde legeme, der tages ned af korset og med hovedet hængende slæbes bort for siden at genopstå fra de døde.

Father Judge

–Symbolværdien i sådan et billede er ikke til at tage fejl af, mener Lars Kiel Bertelsen. Den døde præst, der oven i købet hedder Symon *Judge* ('dommer') bliver en form for Kristus- eller Guds fremstilling. Han bliver *stand-in* for alle de døde, men i udvidet forstand for USA som sådan, der altså sammenlignes med den korsfæstede Kristus eller en gammeltestamentlig, dømmende Gud, siger Lars Kiel Bertelsen.

Han fremhæver, at det, som kunsthistorikere kan, er at "afsløre", hvorfor nogle billeder påvirker os stærkt. Der går ofte en lang visuel tradition forud for sådan et billede. Og måske som en tilfældighed, måske ikke, rammer fotografen et motiv, som vækker hele den kristne genopstandelseshistorie i os.

–Det er dét, der gør fotografiet til sådan et forførende og magtfuldt medie. Det skjuler eller camouflerer sit budskab bag virkeligheden selv. Og det er også derfor, der er brug for kunsthistorikere med kendskab til billedtraditionen til at forstå

de helt nye billeder. De bygger nemlig på de gamle.

Iwo Jima

Et andet kendt billede fra terror-angrebet på New York viser redningsarbejdere i færd med at rejse det amerikanske flag på ruindyngerne af Twin Towers. Billedet har slående ligheder med det berømte billede fra Iwo Jima i Stillehavet under 2. Verdenskrig, hvor amerikanske soldater rejser flaget på toppen af øen som symbol på sejr.

Lars Kiel Bertelsen er ikke i tvivl om, at sejr-billederne fra 11. september er blevet brugt som et led i Bush-administrationens legitimering af krigen mod terror.

–Billederne er jo blevet vist igen og igen. Og der er ingen tvivl om, at det har virket. USA skal som en anden Jesus genopstå og dømme de skyldige. Og genopstandelsesmyten er blevet brugt til at retfærdiggøre nu foreløbigt to krige, siger Lars Kiel Bertelsen. ■

Når ære

dræber

■ De islandske stormandsslægter var ved at udrydde hinanden i blodige slægtsfejder, inden de i 1262-64 underlagde sig den norske kongemagt. De islandske sagaer beskriver et samfund, hvor æresbegreberne viklede slægterne ind i en omsiggribende vendetta, som de ikke ved egen magt kunne stoppe, fortæller ph.d.-stipendiat Trine Buhl fra Nordisk

Sagaen om Gisle Surssøn fortæller, at Gisles sidste hug med sværdet ikke var mindre kraftigt end de andre. Han kløvede sin fjende helt ned til bæltstedet, selv om kun

en stramt bundet klud om livet hindrede hans indvolde i at falde ud.

Men æren og eftermælet var sikret med det sidste sværdslag, og Gisle Surssøns Saga slutter, da Gisle falder død om i den sidste slægtsfejde.

Trine Buhl læser ofte slutpassagen i Gisles saga højt, når hun holder foredrag. Den giver et indtryk af den svulstige retorik og dystre handling, som præger de islandske sagaer.

Samtidig er sagaerne et fascinerende vidnesbyrd om det islandske fristatssamfund og om den voldslogik, som fulgte med deres æresbegreber.

–I 1200-årene var det islandske samfund præget af konstante fejder mellem de gamle stormandsslægter. Striden udviklede sig til regulær borgerkrig, og til sidst var islændingene i fare for at udrydde sig selv. Og det var midt i den tid og under stærk påvirkning af den, at forfatterne til sagaerne gav sig til at berette om Islands forhistorie, fortæller Trine Buhl.

En dræbende logik

Volden var en næsten logisk følge af de islandske regler om ære, mener hun.

*Kæmpende vikinger fra 1100-tallet.
Granitskulptur fra Grötlingbo Kirke på
Gotland. Foto: Jens Vellev*

Man kan næsten tale om en indbygget *selfdestructive mechanism* i datidens islandske æressamfund.

–De uskrevne regler om loyalitet og hævnforpligtelse over for ens nærmeste bød dem at hævne drab og æreskrænkelser helt ud i femte led af familien. Det vil

sige, at det ikke blot var fætre og kusiner, man skulle forsvare æren for, hvis de ikke kunne selv., men også fætters fætre, der skulle hævnnes. Og på den måde kunne drabene meget hurtigt gribe om sig, forklarer Trine Buhl.

Selv om man ikke bar de samme navne inden for slægterne, var islændingene dengang meget bevidste om, hvem de delte blod med - selv om det indimellem

Tvekampen er sagatidens måde at fremstille krigen på. Mand mod mand. Her er det vikingekampgruppen Ulfhednir, der folder sig ud ved Lejre. Foto: Ole Malling/ udlånt af Lejre Forsøgscenter

var meget fortyndet slægtsblod, der skulle forsvares.

–Man har haft en helt anden slægtsbevidsthed end den, vi kender i dag. Og man kan stadig se på det islandske samfund, at slægterne spiller en langt større rolle end i fx Danmark. Det har de ikke helt glemt, siger Trine Buhl.

Broderdrabet

Ofte opstod der splid inden for en slægt, som skabte uorden i æresbegreberne og samfundsordenen – frænde er frænde værst, som et gammelt mundheld hedder.

–Historien om Gisle skildrer, hvordan Gisle og hans bror Thorkil kommer på kant med hinanden, da deres svogre nægter at indgå fostbroderskab med hinanden. Brødrene må vælge side, men da æresbegreberne foreskriver dem at være ligeligt loyale over for deres søskende og deres koners familie, får spliden nødvendigvis fatale konsekvenser. Som konflikten udspiller sig, kommer Gisle og Thorkil tæt på at overtræde et af de største tabuer, broderdrabet. Men det er utænkeligt. De kan ikke dræbe hinanden. I stedet får de deres fjerne slægtninge involveret i konflikten, så de kan forsvare familiens ære. Og da en krænkelse altid medfører en hævn, ender det med, at slægten kommer til at udrydde sig selv.

Netop her viser sagaen, at æressamfundet konstant var i fare for at undergrave sig selv, siger Trine Buhl.

Hun mener, at sammenligninger med den sicilianske mafia ligger lige for, ligesom der også er paralleller til æresdrab i de islamiske kulturer.

–Æreskulturen er jo et fællestæk, vi kan se i de fleste traditionelle kulturer. Æren er ofte vigtigere end livet, siger Trine Buhl.

Men ind imellem har man også handlet med æren på rigtig købmandsmånér. Det kaldes bod og kendes også fra mafia og islamisme.

–Der var regler for, hvordan man kunne betale bod lige fra en lussing, et tyveri eller et drab. Man havde sat beløb på æreskrænkelserne. Fx var nid, som var en anklage om homoseksualitet, én af de værste og dyreste krænkelser, siger Trine Buhl.

Ja, faktisk var nid så alvorlig en anklage, at boden var sat til hævn drab.

Et moderne dilemma

Den islandske fristat fungerede i knap 400 år som et samfund, hvor alle var lige. Samtidig var balancen i samfundet afhængig af, at de mest magtfulde stormænd kunne enes, og hen mod midten af 1200-årene var det islandske samfund præget af konstante fejder og ekstrem vold.

Det islandske sagasamfund i den tidlige middelalder er et studie i et samfund styret af æresbegreber på godt og ondt, sådan som vi også kender dem fra den sicilianske mafia og de arabiske samfund. Her kommer æreskodeks før jura og statslige love. Foto: Ole Malling. Udlånt af Lejre Forsøgscenter

Trine Buhl afviser, at der overhovedet var noget romantisk ved det islandske æressamfund.

–Eksemplet med Gisle viser, at det sjældent var sort-hvidt, hvem der var de gode, og hvem der var de onde. Det er faktisk en meget moderne problemstilling, at livet ikke altid er så sort-hvidt, som vi forestiller os, men fuldt af gråtoner og svære dilemmaer, siger Trine Buhl.

Det var udsigten til stormandsslægternes udslættelse, som til sidst fik islændingene

til at bede om at blive underlagt den norske kongekrone i 1262.

De kongeligt forordnede love erstattede hermed den gamle æresorden. Monarkiet afløser fristaten. ■

Viljen til et normalt liv

– er større end trangen til hævn

■ De bosniske muslimer oplevede de værste rædsler under krigen i Bosnien. Da de langsomt vendte hjem efter krigen, var det overraskende ikke hadet, der prægede forholdet til deres gamle naboer. Hvorfor? Etnograf Torsten Kolind boede et halvt år i en muslimsk familie og fandt en forklaring

Under krigen i Bosnien fordrev bosniske kroater i det vestlige Bosnien-Hercegovina systematisk de bosniske muslimer. Kvinder og børn blev deporteret og samlet i små områder.

De muslimske mænd blev stuvet sammen i flyhangarer. Mange sad flere måneder i mørket i hangarerne i gispende varme. De fik kun ét stykke brød om dagen og meget lidt at drikke. Nogle drak deres egen urin. De blev slået, og der

blev malet kroatiske flag i panden på dem, samtidig med at de bosniske kroater sang nationalistiske sange.

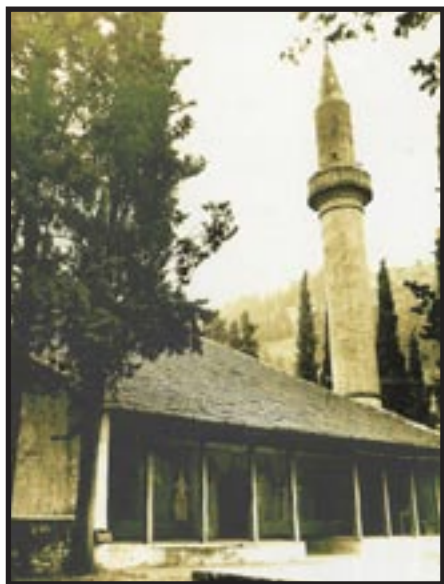
Vendte hjem

I 1997, da krigen var afsluttet, begyndte de første muslimer at vende tilbage til de byer, de var fordrevet fra.

I et halvt år fra 2000-2001 boede ph.d. Torsten Kolind fra Etnografi hos en muslimsk familie i byen Stolac i Bosnien-Hercegovina. Han lærte bosnisk for på deres eget sprog at kunne forstå, hvordan muslimerne klarede igen at skulle leve med deres kroatiske naboer.

Byen bar ikke længere spor af muslimsk kultur, da de vendte hjem.

–Alle muslimske symboler var totalt fjernet. Hvor der før stod en moské, lå der nu en asfalteret parkeringsplads.

Billedet ovenfor stammer fra en gammel turistbrchure fra Eks-Jugoslavien og viser moskeen i byen Stolac i Bosnien-Hercegovina.

Da den muslimske befolkning vendte tilbage til Stolac i 1997 - efter at have været fordrevet siden 1993 - var moskeen væk.

Muslimske museer og mindesmærker og alt, hvad der mindede om den tidligere muslimske befolkning, var systematisk fjernet. Når man spurgte "hvor er moskeen?", svarede de bosniske katolikker "hvad for en moské? Der har aldrig været en moské". Fortiden blev en kamplads, fortæller Torsten Kolind.

Han tager et lille hæfte ned fra reolen med billeder af de muslimske bygninger og mindesmærker.

–Der blev lavet hæfter som det her, der skulle dokumentere, at der før krigen havde været en muslimsk befolkning i byen.

Ellers kunne enhver jo benægte det, siger Torsten Kolind.

I stedet for den gamle moske havde de bosniske kroater anlagt en p-plads. De benægtede, at der nogensinde havde været en moske i byen.

Foto: Torsten Kolind

*Bosniske muslimer fotograferet i september 1993 foran én af de flyhangarer, som de bosniske kroater holdt dem indespærret i. Fangerne fik stort set intet at spise og blev jævnlgt gennemtævet. I modsætning til de bosniske serbere slog de bosniske kroater dog ikke systematisk muslimerne ihjel.
Foto: Darko Bandic/Polfoto*

Før gode naboer

Før krigen levede kroater og muslimer fredeligt side om side. Det var almindeligt, at man inviterede hinanden med til højtiderne.

–Det var almindeligt, at katolikerne inviterede muslimer med til julefesten, og omvendt inviterede muslimerne katolikerne med til deres højtider, fortæller Torsten Kolind.

Men kroatiske nationalister ønskede at skabe et etnisk rent Storkroatien, ligesom de nationalistiske serbere ønskede et

Storserbien. Muslimernes tilstedeværelse i Bosnien var derfor en torn i øjet på både kroatiske og serbiske nationalistiske politikere.

Nyhedsmedierne kom under stærk indflydelse fra nationalisterne, og de berettede seriøst om, hvordan muslimerne dræbte serbiske børn og voldtog kvinderne.

Volden skabte afstand

Da den nationalistiske bølge begyndte at rulle, forvandlede naboer sig til fjender.

–I første omgang kunne man ikke få gode

naboer til at gøre hinanden ondt. Men det kom lidt efter lidt, efterhånden som volden eskalerede. Hooligans fra de store serbiske fodboldklubber blev hyret til at terrorisere muslimerne, fortæller Torsten Kolind.

Men det, der for alvor skilte gode naboer ad, var volden, mener han.

–Volden skaber distance. Den skaber et "dem" og et "os". De, der er udsat for vold, og vi, der er fri for vold. Lige pludselig ligner de os ikke længere.

Her kommer vi ind på et stykke kompliceret menneskelig psykologi, som har været en bærende tese i Torsten Kolinds afhandling.

–Det er det samme, når vi ser sultende mennesker i Afrika. Deres situation er så fremmed for os, så radikalt anderledes, at vi ikke kan identificere os med dem. På samme måde med de bosniske muslimer, som pludselig blev udsat for hetz og overgreb. Deres livssituation blev fremmed og svær at leve sig ind i, forklarer Torsten Kolind.

Med tiden blev gode naboer til militante racister. Indlevelsen og identifikationen forsvandt.

Ønsket om et normalt liv

Alligevel er ønsket i dag om at leve et normalt og fredeligt liv større end ønsket om hævn, mener Torsten Kolind. Han

opdagede, at både muslimer og kroater fandt forklaringer, som støttede dem i, at de skulle glemme krigen hurtigst muligt.

–Muslimerne har skabt det, jeg kalder en mod-diskurs til nationalismen. De skyldige er ifølge muslimerne ikke alle kroaterne, men politikerne og et fåtal af ukultiverede og dårligt uddannede mennesker fra landet. Alle de andre var blot tvunget til at løbe med, mener de. På den måde legitimerer muslimerne deres behov for at leve videre i etnisk sameksistens og genopbygge de gamle sociale relationer, siger Torsten Kolind, og tilføjer:

–Hvis man skal drage en filosofisk pointe af det her, så vil jeg sige, at jeg opdagede, at trangen til at leve et normalt liv med fredelige sociale relationer er langt større end trangen til at få hævn, næsten uanset hvad man har været igennem. Muslimerne vil gerne forsøge at forstå, hvorfor det skete. Men trangen til hævn er næsten ikke til stede, siger Torsten Kolind. ■

Titlen på Torsten Kolinds ph.d.-afhandling:

Post-war Identifications - Counterdiscursive Practices in a Bosnian Town, Århus 2003

Myten om den

ædle krigere

■ Krig har for det meste været et tabu i forhistorisk arkæologi, selv om jorden er fyldt med vidnesbyrd om de voldelige forhold, vore forfædre levede under. Arkæologi og Etnografi på Moesgård satte fokus på emnet krig. En af deltagerne i projektet, professor Helle Vandkilde, mener, det er på høje tid at se de mange våbenfund som andet end offergaver og pyntegenstande

Da beretninger og billeder af nyere massegrave i Eks-Jugoslavien dukkede op i verdenspressen i midten af 90'erne, var der ikke tale om noget særligt moderne fænomen.

–Der er fundet forhistoriske massegrave i bl.a. Norge, Tyskland, Slovakiet og på Balkan. Ved en massegrav ved Talheim i Tyskland, der stammer fra den tidligste bondestenalder (ca. 5000 f.

Kr.), kan man se, at ni mænd, syv kvinder og seksten børn er hensynsløst hugget ned og tilfældigt smidt i en grav, fortæller forskningsrådsprofessor i forhistorisk arkæologi, Helle Vandkilde.

Våben som pynt

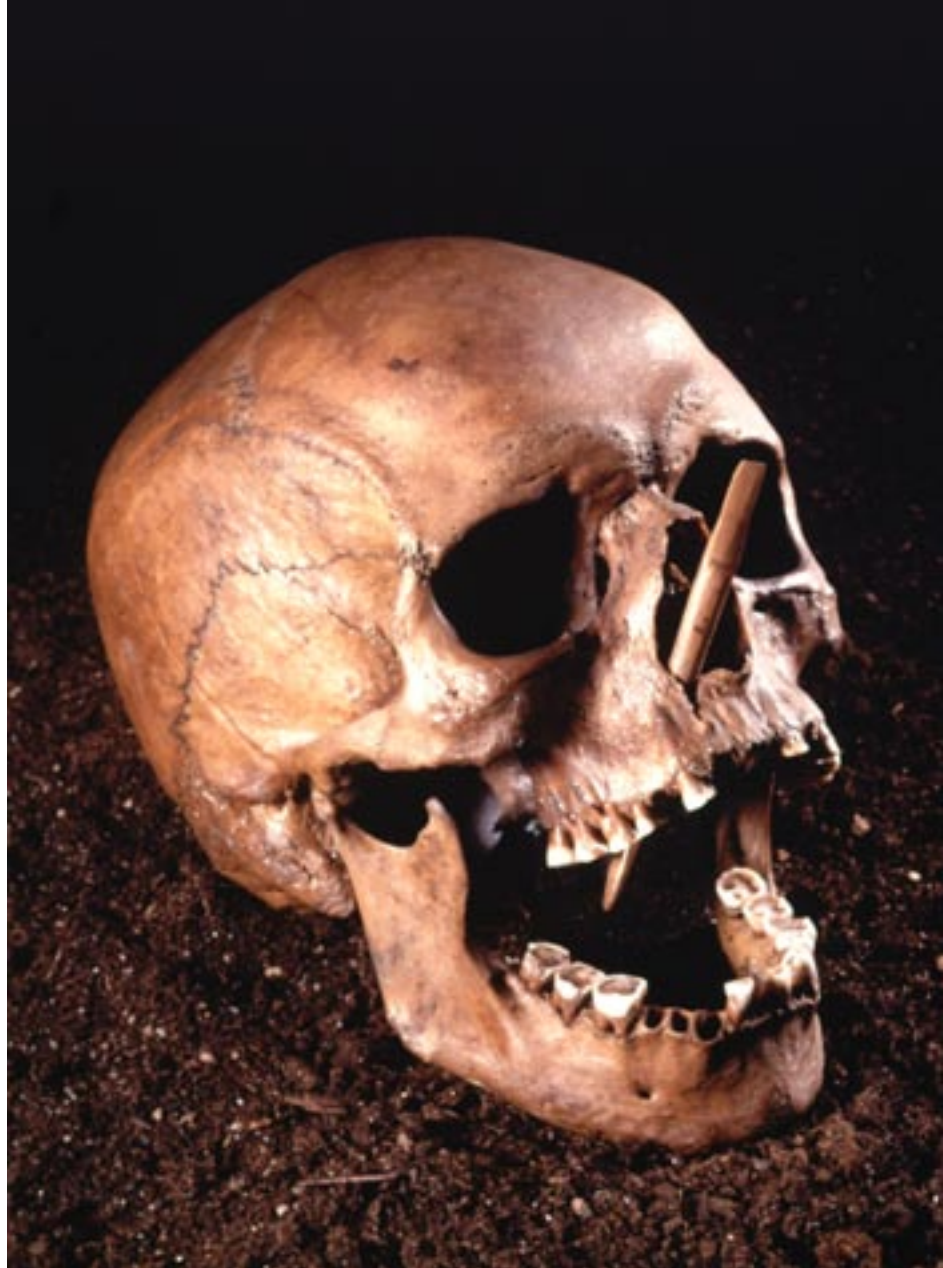
Men krigen og dens rædsler var gennem mere end 50 år noget, arkæologer sjældent talte om. I stedet har den arkæologiske forskning behandlet fortiden som et samfund af fredelige jægere og bønder, optaget af den daglige eksistens, og som klarede konflikter med samhandel og fredelig integration.

Eller arkæologerne har som P. V. Glob fremstillet krigerne som ædle vilde, samtidig med at de ubevidst har nedtonet krigens rædsler og konsekvenser for civilbefolkningen.

Mulden er ellers fuld af krigens efterladenskaber.

–Der mangler jo mindst talt ikke

*Porsmosemanden blev dræbt af to pile for ca. 5400 år siden. Den ene pil borede sig gennem næse og gane, mens den anden ramte midt i brystet. Drabet fandt sted i en brydningstid i stenalderen, hvor nogle fortsat var jægere og samlere, mens andre begyndte at dyrke jorden. To forskellige livsformer stod indimellem i vejen for hinanden.
Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet.*

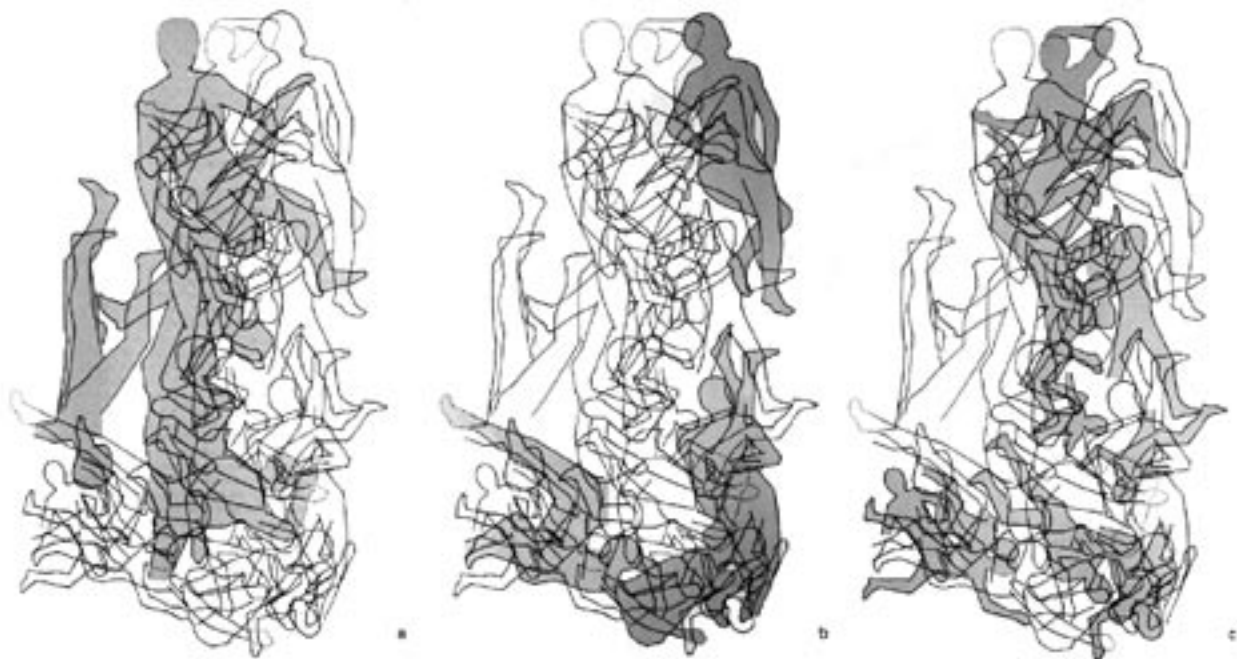

arkæologisk vidnesbyrd om, at krig og vold var hyppigt forekommende i de forhistoriske samfund. Men på en nærmest forunderlig måde har forskningen formået at bortforklare de mange vidnesbyrd om vold i fortiden. Fx har den betragtet våben som offergaver eller pyntegenstande for en økonomisk elite. Men ingen af

fortællingerne stemmer særlig godt overens med det, vi kan observere, siger Helle Vandkilde.

Forandring skaber krig

Hun fremhæver, at krigsscenerne på de berømte nordiske helleristninger er blevet fortolket som "ritualiseret krig", hvor

Ni mænd, syv kvinder og seksten børn er hensynsløst hugget ned og tilfældigt smidt i en grav. Optegnelserne fra denne massegrav ved Talheim i Tyskland stammer fra den tidligste bondestenalder (ca. 5000 f. Kr.).

fortidens mennesker leger krig i forbindelse med kult og riter.

Men selv om det skulle være tilfældet, må det nødvendigvis henvise til rigtig krig, mener hun.

Der er klare vidnesbyrd om, at vold og krig har været endog meget hyppige fænomener i perioder med store forandringer.

–Noget tyder på, at volden især blusser op i forbindelse med radikale ændringer i magtforholdene. Det kan være folkevandringer. Eller det kan være, når nye ideer eller materialer som kobber og bronze kommer til. Derved rykkes magtbalancen til fordel for dem, der har adgang til den nye viden og kender

teknikken bag forarbejdningen. Stort set ligesom ny computerteknologi i dag skaber nye eliter, siger Helle Vandkilde.

Pacifisme i arkæologien

Helle Vandkilde mener, at årsagen til de sidste 50 års fremherskende opfattelse af forhistorien som ganske fredelig skal søges i samtiden.

–Mange forskere, mig selv inklusiv, har følt sig løst knyttet til venstrefløjens verdensbillede op gennem det 20. århundrede. En anden er arkæologiprofessor Johannes Brøndsted, der udgav trebindsværket *Danmarks Oldtid* lige før 2. Verdenskrig. Han tilhørte egentlig Det Radikale Venstre, men flere

passager i dette store værk bærer præg af venstrefløj retorik, og som bekendt har den politiske venstrefløj altid været dybt præget af pacifister og fredsbevægelser. Det samme gælder for forskningen langt op i 80'erne, fx den såkaldte strukturmarxisme. Den pacifistiske strømning i samtiden kan måske forklare fraværet af vold i fremstillingen af forhistorien, siger Helle Vandkilde.

Etniske krige gjorde indtryk

Men en ny strømning er ved at bryde igennem i forhistorisk arkæologi. Fra og med 1995 er der sket en nærmest eksplosionsagtig vækst i antallet af publikationer om forhistorisk krig.

–De etniske konflikter og folkemord på Balkan og i Afrika har uden tvivl vækket arkæologerne. Den nuværende generation af forhistorikere er jo også påvirket af, hvad der sker i samtiden med alle dens etniske konflikter, siger Helle Vandkilde.

Og det ser hun kun som en gevinst for forskningen.

–Hvis vi ikke forsøger at forfølge fortidens voldelige spor, så mister den arkæologiske forskning muligheden for at bidrage til en bedre forståelse af, hvordan rædslerne på Balkan kunne finde sted, og hvordan vi kan forhindre dem i fremtiden.

–Følelsen af meningsløshed og smerte er

formentlig en fælles oplevelse, uanset om krigen foregik på Sjælland i bronzealderen eller i Bosnien for nogle få år siden, siger Helle Vandkilde.

Hun fremhæver, at et samarbejde med etnograferne har givet arkæologerne bedre mulighed for at forstå, hvordan krigen også dengang satte sig dybe spor i samfundene, siger Helle Vandkilde.

Bl.a. har Torsten Kolinds studier af Balkan-krigene været inddraget i den arkæologiske debat.

Især én ting har slået arkæologerne, når de har diskuteret med de andre forskere i projektgruppen og sammenlignet med nutidens mange voldelige konflikter.

–Krig er med til at forandre samfund og er alene af den grund relevant at studere, men det er svært at påpege regelmæssigheder. Krig har det imidlertid med at skabe utilsigtede virkninger, mere end noget andet. Ofte ønsker man at opnå freden ved at gå i krig, men for det meste sker der det modsatte: Krig skaber bare andre krige, fortæller Helle Vandkilde med reference til forskningsrådsprojektet "Krig & Samfund i arkæologisk og socialantropologisk perspektiv" . ■

En bog, der samler resultater og diskussioner, er under udgivelse.

Europæere er fra Venus

– Amerikanere er fra Mars

■ Lektor Jan Ifversen fra Europastudier mener, at USA og Europa langsomt er ved at glide fra hinanden. Irak-krigen har for alvor synliggjort de kulturelle forskelle henover Atlanten. Måske kan vi ikke længere tale om "Vesten" som en kulturel enhed

Lektor Jan Ifversen følger den intellektuelle og politiske debat om Irak-krigen tæt, fordi den er et symptom på forholdet mellem USA og Europa.

På hans skrivebord ligger der stakkevis af artikler fra amerikanske og europæiske tidsskrifter, hvor politikere og intellektuelle fra begge sider af Atlanten forholder sig til Irak-krigen.

Det startede med den store forbrødring 11. september 2001.

–"Vi er alle amerikanere" stod

der på forsiden af den franske venstre-intellektuelle avis Le Monde dagen efter terror-angrebet i New York, siger Jan Ifversen.

11. september 2001 rykkede amerikanere

og europæere sammen. Musketérededen i Nato-pagten blev taget i brug.

Forbrødringen var stor og den europæiske velvilje var det også, da Bush-regeringen proklamerede *War on Terrorism*.

–Afghanistan blev invaderet med europæisk samtykke, men da turen kom til Irak, slog alliancen revner. Og forholdet mellem gamle Europa og stormagten USA er dårligere end nogensinde, ikke mindst efter mishandlingerne i Abu Graib-fængslet, siger Jan Ifversen.

Vestens undergang

Og ifølge Jan Ifversen varsler debatten en ny fremtid for Europa, som vil ændre historiebøgerne.

Begrebet om et samlet Vesten står for fald.

Demonstranter samles før den store anti-krigsdemonstration i London den 22. maj 2004. Londons borgmester Ken Livingston siger i sin tale på Trafalgar Square, at George Bush bør anklages for krigsforbrydelser, hvis han ikke bliver genvalgt. Tortur-billederne fra det irakiske Abu Graib-fængsel bringer forholdet mellem Europa og USA på randen af en krise. Foto: Scanpix

–Den tyske filosof Jürgen Habermas og hans franske kollega Jacques Derrida skrev i juni 2003 en kronik til tyske og franske aviser, hvor de hævder, at krigen markerer afslutningen på Vestens historie. De er bekymrede for USA's hårde fremfærd, og de mener, at Europa må til at finde sine egne ben at stå på, siger Jan Ifversen.

Begrebet om Vesten har i historiebøgerne gennem næsten hundrede år været synonymt med den civiliserede og frie verden. Men billeder af amerikanske soldater, der udøver tortur mod irakiske

fanger, er ifølge Jan Ifversen et angreb mod selve ideen om Vesten og den frie verden.

–Billederne fra Abu Graib-fængslet rokkede ved nogle helt fundamentale grundforestillinger om Vesten. Vi befinder os uden tvivl i den værste transatlantiske krise siden 1945. Og selv om Europa aldrig vil kunne matche USA militært, og på den måde altid må spise af hånden, så er der i den intellektuelle debat udbredt enighed om, at EU og USA går hver til sit, siger Jan Ifversen.

Mentale forskelle

Også amerikanske ny-konservative ønsker at løsrive sig fra Europa. Den ny-konservative intellektuelle Robert Kagan leverede i pamfletten *Of Paradise and Power* en bredside mod Europa. Han hævder, at USA er nødt til at gøre sig fri af Europa og i langt højere grad bruge sin magt. For som han skriver, europæere er fra Venus og amerikanere fra Mars. De mentale og politiske forskelle mellem Europa og USA er for store til, at broderskabet giver mening.

Den intellektuelle debat har også inspireret Bush-regeringen, fremhæver Jan Ifversen.

–Den amerikanske forsvarsminister Donald Rumsfelts udfald mod *old Europe*, som han satte over for *new Europe* i forbindelse med Frankrigs og Tysklands modstand mod Irak-krigen, var udtryk for samme holdning. USA behøver ifølge Rumsfelt ikke tage sig af, hvad *old Europe* mener, siger Jan Ifversen.

EU-kræfter vil væk fra USA

Selv om det langt fra er alle amerikanere og europæere, der bifalder skilsmissen, så er Jan Ifversen ikke i tvivl om, at der også i EU er politiske kræfter, som gerne ser en løsrivelse fra USA.

–Det er jo tydeligt, at især franske konservative og ny-gaullister håber på et økonomisk og militært Stor-Europa, der kan sige USA imod på den internationale politiske scene. At afgrænse EU fra USA er også en måde at øge bevidstheden om en særlig europæisk identitet, og på den måde

*Den amerikanske konservative forfatter Robert Kagan hævder i sin bog *Of Paradise and Power*, at der er så store karaktermæssige forskelle mellem amerikanere og europæere, at USA og Europa må gå hver sin vej. I længden bør USA ikke lade sig stoppe af Europa, men derimod bruge sin militære overlegenhed til at nå sine egne politiske mål i verden.*

George Bush har ikke mange beundrere i Europa. Samtidig har Bush og hans regering ved flere lejligheder luftet deres utilfredshed med flere af de europæiske regeringer i Irak-spørgsmålet. Det er måske begyndelsen til en mere vedvarende splittelse mellem USA og EU, mener Jan Ifversen.

Her en engelsk demonstrants mening om Bushs krig mod terror.

Foto: Mark Lees/Polfoto

styrke EU-projektet, siger Jan Ifversen.

Om EU vil vælge forsoning eller konfrontation med USA vil bl.a. EU's holdning til Israel-Palæstinakonflikten blive en prøvesten på i fremtiden. Selv tror Jan Ifversen dog ikke på en stejl europæisk kritik af Israel.

–Holocaust foregik i Europa. Og frygten hos de europæiske politikere for at blive kaldt antisemitiske er stadig for stor til, at de tør vælge den hårde kritik af Israel, siger Jan Ifversen. ■

Besættelsen

hører aldrig op

■ Havde modstandsbevægelsen under krigen ret til at sætte sig ud over loven? Kan man have så meget moralsk ret, at det er i orden at tage andres liv? Vi bliver aldrig færdige med besættelsen, mener adjunkt Niels Wium Olesen fra Historie. Perioden rejste en række dilemmaer, som altid vil være aktuelle

Da den borgerlige regering annoncerede for offentligheden, at danske Jenser skulle i krig i Irak, blev besættelsen som så ofte før hevet frem og støvet af. Statsminister Anders Fogh Rasmussen valgte ikke

tilfældigt 60-årsdagen for samarbejdsregeringens aftrædelse til at retfærdiggøre Danmarks aktive deltagelse i Irak-krigen.

–Ifølge statsministeren måtte vi aldrig gentage samarbejdspolitikken med

Nazityskland fra 1940-43. Fogh mere end antydede, at hvis Danmark ikke deltog i Irak-krigen, ville landet ikke have lært af den skamlet på vores historie, som han mener samarbejdsregeringen er, siger Niels

Wium Olesen, der ikke lægger skjul på, at han finder statsministerens fordømmelse af samarbejdspolitikken problematisk.

–Samarbejdspolitikken reddede adskillige menneskeliv i Danmark, tilføjer han.

Politisk kamp om besættelsen

Sagen er et eksempel på, hvordan besættelsen og modstandsbevægelsen igen og igen hives frem og bruges politisk – ofte uden historisk belæg. Besættelsen er bogstaveligt talt stadig sprængfarlig.

Og statsministeren er ikke ene om at bruge besættelsen til at retfærdiggøre egne handlinger.

–Glistrup sammenlignede fremskridtsfolk og sort arbejde med jernbanesabotører. Bz'ere og autonome gør det samme.

Flyveblad fra mellem marts og august 1943. Budskabet er, at danskerne skal gøre mere aktiv modstand mod tyskerne, hvis Danmark skal over i de allieredes rækker. Det vides ikke, om flyvebladet er af britisk herkomst og/eller har udspring i De Frie Danske i England. Kilde: Frihedsmuseet/ Historisk Samling fra Besættelsestiden.

Har I bedt ham "beskytte" Jer?

IDYL VED KRONBORG. Roligt og uforstyrret faar den tyske Soldat Lov til at passe sin Udkigspost ved de danske Kyster. Han "beskytter" Landet for os—spejder, som her ved Kronborg, over Farvandene, og sender Melding. Han sikrer fri Bane for de tyske Krigsfor-syninger til Hærene i Norge, Finland og Danmark, saa "Beskytteren" stadig kan have os i sit Greb. Idyllen fra Kronborg, Roen i den fremskudte Fæstningsstilling, som Danmark er for Tyskland i Dag, kalder paa de andre besatte Landes medlidende Smil — eller aabenlyse Foragt.

Men dem giver vi jo ikke uden videre medhold i deres sag, selv om de bruger modstandsbevægelsen til at retfærdiggøre deres handlinger. Argumentationen kan jo stort set bruges af enhver minoritet, der mener at have en særlig moralsk ret til

at bryde et lands love, siger Niels Wium Olesen.

For det var det, de gjorde.

Modstandsbevægelsens aktioner var ifølge landets regering ulovlige.

Det er principielt altid problematisk, når

Statsminister Anders Fogh Rasmussen brugte samarbejdspolitikken under besættelsen som moralsk begrundelse for Danmarks deltagelse i Irakkrigen. Dengang bøjede Danmark nakken for en diktator, og det må aldrig ske igen, mener statsministeren. Men ifølge Niels Wium reddede samarbejdspolitikken mange menneskeliv. Foto: Polfoto/Miriam Dalsgaard

borgere i et demokratisk samfund hævder at besidde en særlig moralsk indsigt, der hæver dem over loven, understreger Niels Wium.

–For hvem skal afgøre, hvornår det er moralsk rigtigt at trodse landets love? Var det retfærdigt, når modstandsbevægelsen likviderede andre, som var under mistanke for stikkervirksomhed? Eller hvad med den jyske håndværker, der synes, det er i orden at supplere sin indtægt med sort arbejde, spørger Niels Wium.

Var vi kollaboratører?

Ifølge de fleste besættelshistorikere er der ingen tvivl om, at samarbejdspolitikken reddede menneskeliv i Danmark. Men nogle danskere kunne ikke af moralske eller politiske grunde affinde sig med den. Og selv om samarbejdspolitikken efter alt at dømme havde opbakning i størstedelen af befolkningen, er der ikke mange, der siden har forsvaret den.

–De fleste danskere tilpassede sig situationen og forsøgte at fortsætte livet

som hidtil trods besættelsen. Men på mærkværdig vis bliver det billede totalt udvasket hen mod krigens slutning og ikke mindst efter befrielsen. Modstandskampen kommer til at tegne billedet af Danmark under besættelsen, og vi begynder at se Danmark under besættelsen som en nation af gæve frihedskæmpere, siger Niels Wium.

Ifølge en meningsundersøgelse fra slutningen af 40'erne mente ca. 300.000 danskere, at de var aktive modstandsfolk under besættelsen. Men ifølge Niels Wium er historikerne i dag enige om, at tallet højst var 50.000.

–Forklaringen er formentlig, at man i tiden lige efter krigen nærmest tømmer ordet 'modstand' for indhold. Modstand kommer også til at dække noget så uskyldigt som at fortælle vittigheder om Hitler eller sætte billeder af Hitler op på lokummet ligesom grisehandleren i Matador, forklarer Niels Wium.

Han får ofte tæsk for sine synspunkter, når han er ude til foredrag.

–Men det er derfor, det er spændende. Besættelsen engagerer stadig, fordi den rejser principielle politiske og moralske spørgsmål og anfægter vores selvforståelse som danskere, siger Niels Wium. ■

Tyske soldater i gadebilledet, her ved Reginakrydset i Århus. De fleste danskere under besættelsen forsøgte at leve videre, som om intet var hændt. Kun et lille fåtal deltog aktivt i modstandsbevægelsen, men mange har forsøgt at ændre det billede af danskerne efter krigen. Foto: Besættelsesmuseet, Århus.

hinsides krigen?

■ Kan konflikter altid løses fredeligt? Det hævder den liberalisme, som de vestlige demokratier er bygget på. Men det er meget tvivlsomt, om det holder, mener idéhistoriker Mikkel Thorup. Nogle konflikter kan kun løses med magt

Civiliserede borgere går til fodboldkamp om søndagen og forvandler sig pludselig til frådende vilde hooligans. Eller et helt samfund af etniske grupper på Balkan, som lever fredeligt side om side, ender i løbet af få måneder i en spiral af vold og drab.

Hvordan kan fredelige mennesker forvandle sig til voldsmænd og bødler fra den ene dag til den anden?

Spørgsmålet dukker til stadighed op og fylder os med undren og frygt.

Idéhistoriker og ph.d.-studerende

Mikkel Thorup mener, at vi har svært ved at besvare spørgsmålet, fordi vi i den vestlige verden er dybt påvirket af en særlig vestlig tankegang, liberalismen.

Vold er mislykket fornuft

–Vold er ifølge liberalismen og den dominerende vestlige tankegang udtryk for en barbarisk konfliktløsning. Konflikter skal løses og afværger gennem oplysning, uddannelse, demokratisering osv. Og i Vesten mener vi, at vi er så oplyste og civiliserede, som vi overhovedet kan blive. Derfor er vi målløse, når vi står over for volden, siger Mikkel Thorup.

Liberalismen bliver i oplysningstiden formuleret af filosoffer som Thomas Hobbes, John Locke og David Hume. Filosofferne forsøger at forklare årsagerne og dermed forhindre vold og krig. De mener, at samfundet kan pacificere volden ved at udvikle retsstaten, parlamentarismen, kapitalismen og ikke mindst ved at isolere religionen fra det politiske liv.

Gravsten på en jødisk kirkegård i Herrlisheim i det østlige Frankrig blev i april 2004 overmalet med hagekors og nazi-tegn. I juli i samme by blev en kvinde angrebet i et s-tog af en gruppe franske unge. De troede, hun var jøde. Overgrebene falder sammen med en bølge af antisemitiske overgreb i hele Frankrig i foråret. Foto: Gil Michel/Polfoto

Moderniseringen vil ifølge liberalismen både pacificere volden internt i det enkelte land og i relationerne mellem lande.

Fuld af bortforklaringer

Mikkel Thorup forsker i den politiske liberalisme og dens forhold til krigen. Og liberalismens historie er i særklasse en historie, som er fuld af bortforklaringer, mener han.

–Ifølge den tidligere liberalisme har Europa overvundet krigens tidsalder og er trådt ind i handelens. Men sideløbende med liberalismen voksede

nationalismen frem og blev et ubehageligt bekendtskab. Liberalismens forestilling om modernitetens fredelighed viste sig ikke at holde stik, fremhæver Mikkel Thorup.

Ifølge den gængse vestlige og liberale forestilling om mennesket er det et væsen præget af muligheden for fornuft. Det liberale menneske defineres i modsætning til passioner og det, filosofferne dengang kaldte 'entusiasme' dvs. fanatisme eller at være i sine følelsers vold.

–Liberalismen valgte bevidst at censurere disse mørke sider af mennesket og det sociale. Men de slår tilbage,

*Hooligans i gadekamp i København i forbindelse med UEFA Cup-finalen mellem Arsenal og tyrkiske Galatasaray i 2000. Her slås de på Rådhuspladsen i København.
Foto: Scanpix*

fordi liberalismen kun står med en 'halv' socialteori, der i særlig grad er dårlig til at forklare krig, spontan vold på fodboldstadioner eller etniske udrensninger i Kosovo eller Rwanda. Liberalismen kan kun forstå krigen som udtryk for mislykket fornuft eller barbari, forklarer Mikkel Thorup.

Utænelige krige

Også ifølge liberalismens moderne ideologer – som fx filosoferne Jürgen Habermas og Francis Fukuyama og sociologerne Anthony Giddens og Ulrick Beck – er Vesten hinsides krigen. Vi er kommet til afslutningen af historien – dvs. hinsides konflikter, der kun kan løses med

vold eller magt – hvorimod resten af verden stadig hænger fast i historiens hængedynd.

–De hævder, ligesom mange vestlige politikere, at 'liberaliseringen' af de vestlige stater, samfund og borgere er så udviklet, at væbnede konflikter mellem de vestlige stater i dag er utænelige. Og at Vesten er så fredeliggjort, at dens interventioner uden for Vesten selv er som 'politi-aktioner', der – ganske som under imperialismen – skal udbrede den vestlige forståelse af civilisation, siger Mikkel Thorup.

Ikke plads til følelser

Men opfattelsen giver Vesten store problemer med fx at håndtere religiøse konflikter i f.eks. Mellemøsten. For i den

liberale politiske dialog er følelser eller religiøse argumenter ikke gyldige.

–Vestlige politikere anerkender og forstår ikke religiøse argumenter. Religiøs fanatisme er hinsides fornuften. Derfor opfatter vi i Vesten den arabiske verden som ”middelalderlig”, fordi den i vores optik hviler på følelser og ikke på fornuft. På samme måde med nationalismen på Balkan og den politiske højrefløj. Vi har ikke en politisk dialogform, som kan rumme den slags irrationelle menneskelige udtryk, siger Mikkel Thorup.

Og det er et problem for liberalismen, mener han. Vesten risikerer at lægge låg på en del af menneskenaturen, som blot finder andre udtryk, hvis den ikke får lov til at udfolde sig i en politisk dialog. Det er f.eks. tilfældet med islamisme i Mellemøsten, der er den eneste måde at udtrykke kritik af styret på. Eller som i USA, hvor religiøse højre-grupper længe har hævdet, at amerikanske medier og domstole diskriminerer dem. I stedet danner de våbenbroderskaber og møder hinanden til lokale vækkelsesmøder.

–Passionen vil altid være der. Og hvis man ikke kan udtrykke sine passioner i fædrelandssange eller komme til orde i offentligheden med følelsesladede argumenter, så finder de mørke sider af mennesket andre udtryk, siger Mikkel

Thorup.

Desuden kan passioner og religion være stærkt progressive kræfter, som man f.eks. så det i den amerikanske borgerrettighedsbevægelse med præsten Martin Luther King i spidsen.

–Men de liberale ideologer gør sig selv en bjørnetjeneste ved at fortrænge de dele af mennesket, som vi jo ved, altid vil være der, uanset hvor oplyste vi bliver. De irrationelle kræfter slipper vi aldrig af med. I stedet skal vi anerkende dem og lære at tale om dem, ikke nødvendigvis som noget farligt, men som noget der også kan være positivt.

Inspiration fra fascister

Mikkel Thorup bruger en række krigsteoretikere eller ’militarister’ fra mellemkrigstidens Weimar-Tyskland til at modstille liberalismen. De endte alle i den modsatte grøft og faldt ofte for fristelsen til at forherlige krigen eller blev deciderede fascister og nazister.

–Jeg trækker på deres analyser og undgår deres politiske konklusioner. De er meget skarpe liberalismekritikere, netop fordi de står udenfor liberalismen. Det betyder dog også, at der skal en del ’oversættelse’ til, før de kan bruges i en liberal-demokratisk kontekst. Mit mål er at styrke liberalismen ved at fokusere på dens blindheder. Man kan sige, at jeg prøver at oplyse den, siger Mikkel Thorup. ■

Vold

eller dialog?

■ Krig var en naturlig del af de oldgræske samfund, som de skildres i tragedier og komedier. Men som de første udvikler de gamle grækere systematiske ikke-voldelige metoder til at løse konflikter med, beretter docent Ole Thomsen fra klassisk filologi

Da kongesønnen Hektor i 22. sang i Iliaden står foran tvekampen med den rapfodede Achilleus, overvejer han et øjeblik med sænkede våben at tale med Achilleus. Volden er ikke den eneste udvej. Dialogen er i et splitsekund en mulighed.

Og alligevel ikke. Krigeren kommer snart op i ham. Han frygter for sit eftermæle og tabet af mandighed og ser for sig, at han vil blive lagt ned som en kvinde, hvis han søger dialog og forhandling.

Docent Ole Thomsen fra klassisk filologi ser passagen som et eksempel på konflikten mellem den verbale politiske og den våbenførende militære kultur.

–Politisk overtalelse eller retorikken

ser grækerne som en modsætning til volden. Retorikken bliver udviklet som en alternativ måde at overvinde konflikter på. Man kan sige, at retorikken bliver så veludviklet og respekteret i den oldgræske politiske kultur, at den også udvikler sig til en form for krig på ord med sine egne verbale helte, siger Ole Thomsen.

Konstante krige

Et af de helt særlige træk ved den oldgræske kultur er netop, at den føder en højtudviklet politisk kultur med retorikken som våben frem for volden som det centrale magtredskab. En anden og mindre voldelig livsform end den krigeriske – den politiske – bliver hermed grundlagt af de oldgræske politikere og filosoffer.

I de oldgræske småstater var freden ellers

Få frie græske mænd oplevede aldrig at gå i krig. Krig var en del af livet. Men grækerne kendte også til mere ublodige konfliktløsninger. Bl.a. er retorikken - krig på ord - udviklet som alternativ til den væbnede konflikt. Foto: Niels Hannestad

en undtagelse. Konstante indbyrdes krige krævede, at enhver voksen og fri mand jævnligt deltog i angrebskrig og forsvar af byens mure. Ikke mange græske, frie og voksne mænd levede et helt liv uden at deltage i krig.

Krig var desuden forbundet med manddomsidealer, og krigshelte som Themistokles fik undertiden stjernestatus i demokratiets Athen og stor politisk magt.

Kritik af krigen

Trods glorificering af krigerne er der alligevel masser af vidnesbyrd om, at grækerne også forholdt sig kritisk til krigen, på samme måde som vi i dag forbinder krig med meningsløshed og smerte.

–Komedierne og tragedierne fra klassisk tid er fulde af kritik af krigen. Krigen fremstilles flere steder som fjende af det gode liv.

–Tag komedien *Lysistrate*, som foregår under Den Peloponnesiske Krig mellem Sparta og Athen. Her finder de spartanske og athenske kvinder sammen og laver en sex-strejke, indtil mændene holder op med at slå hinanden ihjel. Der er i det hele taget masser af udsagn om, at krig er dårskab, og så alligevel blandet med en beundring for krigens helte, siger Ole Thomsen.

Politikeren som mandsideal

Krigens kontante ofre var grækerne udmærket bekendt med.

-Der findes nogle vurderinger, som anslår som en regel, at vinderne af et slag mister cirka 5 procent af mandskabet, mens taberne mister 15 procent. Man har kendt krigens rædsler, og civilbefolkningen har mærket det, som altid følger med krig - plyndringer, voldtægter, fattigdom og sult,

siger Ole Thomsen.

Han mener derfor, at retorikken kan være udviklet som et modsvar på de mange ødelæggende krige i samtiden.

Samtidig er det væsentligt, at retorikken i oldtidens Grækenland bliver forbundet med høj social rang.

*Græsk kriger. Skulpturen er et udsnit af skulpturen på forrige side. Den er fundet ved Athena Aphaiatemplet i Aegina i Grækenland og stammer fra tiden 540-480 f. Kr. Nu München Glyptotek.
Foto: Niels Hannestad*

–Veludviklede retoriske evner er en central færdighed, som man ligefrem har konkurreret om at være bedst til ved talekonkurrencer. Som mand kunne man altså også opnå anseelse ved at have ordet i sin magt. Det var ikke kun krigskunst og vold, der var forbundet med manddom. Man kan sige, at man for at bevise sin mandighed strengt taget ikke behøvede at slå på tæven, men kunne nøjes med at tyre sine fjender rent verbalt. Men retorikken kan også være folkeforførende, understreger Ole Thomsen.

–Vi skal selvfølgelig passe på, at vi ikke kommer til at glorificere retorikken. Retorik er jo en form for list, og en trænet taler kan også bruge sine evner til at hidse tilhørerne op. Blandt andet til at gå i krig, siger Ole Thomsen. ■

skjulte krigens gru

■ Selv om kampscener er almindelige i oldgræsk vase- og skulpturkunst, er der stort set ingen skildringer af blod, død og smerte. Det enkle spørgsmål lyder: Hvorfor? Docent i klassisk arkæologi, Lise Hannestad, har gravet i det

Ikke mange frie mænd i oldtidens Grækenland har levet et helt liv uden at deltage i kamp. Krig, død, rædsel, angst og lemlæstelse var en del af livet.

Alligevel er den græske kunst nærmest renset for skildringer af krigens gru, fortæller docent Lise Hannestad, der har forsket i den antikke billedkunsts fremstilling af krigen.

–Det er lidt ligesom i de gamle westerns. Det er meget rent og heroisk. Der er ingen udpensling af lidelserne ved krig og kamp. Vi ser ikke volden, eller når helten bliver sparket i hovedet at skurkene. Scener i græsk kunst, hvor nogen ligger og lider er uhyre sjældne,

siger Lise Hannestad.

Hun er ikke i tvivl om, at grækerne har haft en grund til at undgå at skildre lidelse og krigens gru.

–De havde teknikken til at gengive blodige detaljer i kampscener. Og krigsscener er der jo masser af, men de er renset for det mest ubehagelige. Det er ikke just som at se scenerne fra Omaha Beach i filmen *Saving Private Ryan*. Der ligger en helt anden opfattelse bag, siger Lise Hannestad.

Formentlig har de fleste kunstnere selv deltaget i krig. De har derfor også haft et førstehåndskendskab til krigens rædsler, men har udeladt det.

De få eksempler på gengivelse af lidelse i græsk kunst, og som vi kender til, er meget

Achilleus forbinder Patroklos' sår. Motiver af krigens lidelser er uhyre sjældne i græsk kunst. Der er mange krigsmotiver, men altid uden antydning af krigens gru - døden, lemlæstelse og vold. Motivet optræder på bunden af et drikkekar. Ca. 540-480 f. Kr. Museum Charlottenburg, Berlin.

diskrete. I et enkelt tilfælde ses en soldat liggende med lukkede øjne, så det blot ligner en fredfyldt søvn.

Blodig litteratur

Et andet sjældent motiv viser en soldat, der forbinder en kammerat – her Achilleus, der forbinder Patroklos – og i et enkelt

tilfælde ses tarme stikke ud af maven på en falden.

Men eksemplerne er uhyre sjældne. Krigens gru ligner nærmest et tabu, hvis man ser på vasekunsten.

Derimod holder den oldgræske litteratur sig ikke tilbage, når det gælder skildringen af krigens gru, hvilket sætter mystikken om den ublodige vasekunst endnu mere i relief.

–Vi kender det fx fra Iliaden, hvor Achilleus skænder Hectors lig på den mest bestialske måde. Her bliver vi ikke sparet for detaljer. Iliaden er fuld af tarme, der vælter ud og udpenslingen af andre pinsler. Derfor er det endnu mere mystisk, at det samme ikke findes i vasemalerierne, siger Lise Hannestad.

Mænd på drikkelag

Mange af de såkaldte "vaser" var i virkeligheden drikkebægre og vin- og vandkrukker. Ofte var der en sammenhæng mellem vasernes motiv og deres funktion: Store krukker med motiver af vandbærende kvinder har formentlig været brugt af kvinder til at hente vand ved byens brønd. Frie mænd deltog ofte i symposier eller drikkelag, her talte de måske om de ting, som pryder drikkebægrene.

–Når mændene var på drikkelag, har de sandsynligvis snakket om det, som mænd også i dag snakker om: Sport, sex, jagt og krig. Det er motiver inden for de genrer, vi finder på drikkebægrene. Så det er nærliggende at antage, at vi på vaserne ser motiver af det, som mændene snakkede om. Og det er derfor et interessant indblik i, hvad der optog mænd - også dengang, siger Lise Hannestad med et smil.

Her ligger måske en forklaring på, hvorfor krigens gru ikke er skildret i kunsten.

–Måske har det ikke været rart at blive mindet om smerte og gru, når man var på drikkelag. Her ville man måske helst glemme og drukne sorgerne i vin. Måske prale af sin indsats som kriger. Det virker som en enkel og ligetil forklaring, siger Lise Hannestad.

På bunden af bægret

Ofte var billederne af sportsscener, kamp, sex og jagtscener også placeret i bunden på indersiden af drikkebægrene. Hver gang en mand på drikkelaget drak af bægret, kiggede han derfor ned på et motiv, som han måske var særligt optaget af.

Men kunstens blufærdighed over for de rædselsfulde krigsskildringer varede ikke ved. Ligesom moderne krigsfilm ikke sparer seerne for blodige detaljer, sådan ændrer stilen sig også i romersk tid. ■

*De oldgræske kunstnere mestrede teknikken at skildre bevægelse og drama i en kampscene. Men krigens rædsler, døden og nederlaget er sjældent skildret. Her dog en undtagelse: Sydfrisen på Athena Nike på Akropolis i Athen. Ca. 450-400 f. Kr. Formentlig forestiller frisen kampen mellem grækere og persere. Skulpturen findes på British Museum, London.
Foto: Niels Hannestad.*

krigsførelse

■ Lars Brückner fra litteraturhistorie forsker i krigs- og filmindustrien. Siden filmens barndom har der nemlig været en tæt forbindelse mellem de to industrier. Tysklands første filmselskab, UFA, blev grundlagt af general von Hindenburg, som var Tysklands militære øverstbefalende under 1. Verdenskrig. Filmskaberne blev hurtigt klar over filmens forførende evner

Tusindvis af tyskere så filmselskabet UFA's *Wochenschau* i biografernes mørke i tiden mellem 1. og 2. Verdenskrig. Ugerevyerne var nøje tilrettelagte og fulgte et program, som var fastlagt af selskabets ejer og grundlægger, general von Hindenburg.

–UFA (Universum Film Aktiengesellschaft, red.) starter som propagandamaskine. Og der er ingen tvivl om, at formålet er moralsk oprustning til krig, især under krigen, men også i mellemkrigstiden, siger

Lars Brückner fra litteraturhistorie.

Han forsker i forholdet mellem krigs- og filmindustri i Weimarrepublikken, fordi emnet er dårligt belyst og stadig højaktuelt.

Kunst eller propaganda?

Men grænsen mellem propaganda og filmkunst bliver med tiden svær at få øje på. UFA producerer ved siden af de stærkt propagandistiske *Wochenschau* også Marlene Dietrich-klassikeren *Der Blaue Engel* og andre film, præget af en vis kunstnerisk frihed.

Filmmediet får dermed en dobbeltrolle i Weimar-tiden, mener Lars Brückner:

–På den ene side er det et propagandainstrument for krigsindustrien, racismen og nationalismen. På den anden side er filmmediet et oplysende og dannende medium, som når ud til et meget stort publikum. Og på den måde bliver det også et revolutionært medium. Forfatteren

Billede s. 41: Filminstruktøren og skuespilleren Leni Riefenstahls propagandistiske film fra Nazi-Tyskland er et godt eksempel på, at grænsen mellem kunst og propaganda kan være flydende. Mange anser i dag hendes film fra nazitiden for at være kunst, selv om de blev brugt som propaganda. Her en scene fra *Triumph des Willens*.

Foto: Friedrich Rohrmann/Polfoto

Bertolt Brecht mente, at filmkunsten på grund af sin politiske dannende virkning med tiden ville skabe et globalt arbejderfællesskab, siger Lars Brückner.

Gråzonen mellem filmkunst og propaganda er særlig tydelig i

skuespilleren og filminstruktøren Leni Riefenstahls film fra nazitiden.

–Der er både filmkunst og propaganda i Riefenstahls film. Men det er svært at sætte fingeren på, hvornår det er det ene eller det andet. Lidt provokerende kan man sige, at propaganda her bliver til kunst. De to ting udelukker ikke hinanden, siger Lars Brückner.

Hollywood-propaganda

Han fremhæver, at mange Hollywood-film selv i dag bevæger sig på grænsen mellem kunst og propaganda blot fra en anden politisk platform.

–En film som *Independence Day* er jo næsten rendyrket propaganda for en bestemt amerikansk livsform og vindermentalitet. Der mangler ikke noget. Både præsidenten, hæren og den heltedige soldat, der på egen hånd udretter store bedrifter mod fjenden, er med. Havde budskabet været til fordel for Nazi-

Den amerikanske Hollywood-film *Independence Day* fra 2000 er ifølge Lars Brückner et moderne eksempel på, at filmindustrien ofte producerer moralsk oprustning til folket og fremstiller militæret som folkets beskytter, ligesom propagandaen gør. Men samtidig har den slags film ofte underholdningsværdi.

Tyskland eller Sovjet og ikke USA, havde vi formentlig kaldt det propaganda. Men fordi det er amerikansk, kalder vi det bare for underholdning, siger Lars Brückner.

Han mener, at den slags Hollywood-film ligesom de gamle *Wochenschau* i Tyskland er med til moralsk at øge opbakningen til krigsdeltagelse i den amerikanske befolkning.

Storytelling

Hollywood-filmene kommer her tæt på reklame-filmenes virkemidler. Reklameverdenen har gennem de seneste ti år lært meget af filmindustrien. Især det at dreje en god historie.

–Hollywood er storytelling, som man bruger det i moderne marketing, når man forsøger at slå et *brand* fast blandt forbrugerne. Men i Hollywood-filmene er *brand*'et ikke løbesko eller cowboy-bukser, men det amerikanske flag, siger Lars Brückner.

Filmpris til våbenudviklere

Ikke kun på det ideologiske, men også på det teknologiske plan er filmindustrien en del af den moderne militærindustri, fremhæver Lars Brückner.

Der er eksempler på, at militærindustri og filmindustri smelter helt sammen.

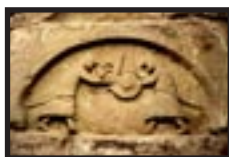
–På det amerikanske *Institute of Creative Technology* i Californien forsker man i moderne højteknologisk krigsførelse og simulator-programmer til militære øvelser. Men samtidig leverer man computer-løsninger til filmindustrien. Og senest har instituttet sågar vundet en pris ved en international videofestival.

–Derfor ligger der et stort udredningsarbejde i at afdække grænserne mellem kunst og underholdning på den ene side og politisk og kommerciel propaganda på den anden side. ■

HUMANISTISK FORMIDLING

Om den ædle kriger, når ære dræber, krig i film, trangen til hævn, besættelsen der aldrig hører op, kunst og krig, fodboldkrigere og meget mere.

10 interviews med humanistiske forskere ved Aarhus Universitet om krig i fortid og nutid.

Det Humanistiske Fakultet
Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 3
8000 Århus C

Tlf.: 8942 1111
Fax: 8942 1200
E-post: hum@au.dk
Web: www.hum.au.dk

ISBN 87-91234-30-1

